

“MANZARA RANGTASVIRINI” O‘QITISHDA TALABALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING USULLARI

Миролим Худойбердиев,

Тасвирий санъат ва

муҳандислик

графикаси кафедраси ассисенти

Аннотация: Ушбу илмий мақола «Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси» таълим йўналиши талабалари учун мўлжалланган бўлиб, унда тасвирий санъатда манзара жанрида бўёқда ишлашнинг мақсад ва вазифалари, тасвирий санъатни ўқитишдаги ўқитувчининг маҳорати каби масалалар ўз аксини топган.

Калит сўзлар: Мойбўёқ, рангтасвир, картина, мастехин, лессировка, алла прима, политра, блик, грунт, эскиз, акварел, услуб, композитсия, ахроматик, абстракт, Ранг колорити, жанр, витраж, натюрморт, тўйинганлик бўёқ, образ, рефлекс, ритм, ёруғлик, персонаж, фактура, монументал, бюст.

Бугунги кунда миллий маънавиятимиз ривожини тасвирий санъат намуналарисиз тасаввур этиб бўлмайди. “Рангтасвир” фани бўйича тузилган намунавий дастур ДТС талаблари асосида ишлаб чиқарилган бўлиб, Республикадаги бадий таълим ислохотларини янада чуқурлаштириш, тасвирий санъат соҳаси бўйича малакали мутахасис кадрлар тайёрлаш борасида, уларнинг касбий хусусиятларини ривожлантирувчи, шунингдек иқтидорли, ижодкор мутахасис кўникмаларини ўзида намоён этувчи ва шу соҳага қизиқиш уйғота олувчи, ўз йўналишини топишда, айниқса, бадий асарлар яратиш ва асар мазмун моҳиятини юқори даражада бадий образлар орқали эткази оладиган, малакали кадрлар тайёрлаш хозирги кундаги турган буюк мақсадларимиздан бири “Рангтасвир” фани орқали бўлғуси мутахасис нафақат тасвирий санъат асарларини чизиш ёки уларни ранглар билан ифода этиш, балки асарлардаги рангларнинг уйғунлигига ҳамда иссиқ-совуқ рангларнинг бир-бири билан ўзаро боғлиқлиги ҳақида ҳам тушунча бериб боради. Мутахасис бу билан бирон бир асар устида ишлаш жараёнида ҳар хил ранглар аралашмасидан хосил бўлган ранг турларини яратиш ва уни ҳис қилиш қобилиятини ҳам ривожлантириб боради. Рангтасвир нафақат тасвирий санъат турларидан биридир, балки шу билан бир қаторда у тасвирий санъатнинг ҳамма турлари учун асос ҳамда бадий маҳорат гарови ҳамдир. У бўлғуси мутахасис учун тасвирий санъат ғояларини ифода этишда кенг имкониятлар ва эркинликлар туғдиради. Рангтасвир фани тасвирий санъатнинг барча мутахасисликлари учун энг асосий ўринларда бўлиб, у бадий тасвирлаш маданиятига эга бўлган, реализм аънаналарига содиқ бўлган кичик мутахасис -шахсини шакллантириш мақсадларини кўзлайди.

“Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятига эга бўлиб дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонпарвар бўлиб камол топиш, бахтли бўлиши учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларни сафарбар этамиз”. “Мамалакатимиз президенти Шавкат Мирзиёевнинг бевосита ташаббуси ва раҳбарлигида қабул қилинган ҳамда изчил амлга оширилаётган Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг **бешта устувор йўналиш бўйича Ҳаракатлар стратегияси** тараққиётнинг янги босқичини бошлаб берди. Бу жараённинг амалий натижалари, белги ва хусусиятлари бугунги кунда ҳаётимизнинг барча жабҳаларида, энг муҳими, халқимизнинг онгу тафаккури, интилиш ва ҳаракатларида яққол кўзга ташланмоқда. Шу маънода, ҳаракатлар стратегияси Ўзбекистонни тез суръатлар билан ўзгараётган замон талаблари асосида жадал ривожланишнинг илмий-назарий, амалий-конструктив асосларини белгилаб берадиган, тараққиётнинг янги даври учун мўлжалланган муҳим дастуриламалдир, десак, айна ҳақиқат бўлади”.

Талабаларни бадиий жиҳатдан тарбиялаш, уларнинг бадиий дидларини юксалтириш, табиат қўйнида санъат асарлари яратиш, тасвирий санъат асарларини кўриш ва тушуниш кўникмаларини ҳосил қилишдан иборат. Шунингдек, талабаларга, бўлажак рассом-педагогларга кўриб-кузатиб, таҳлил қилиб тўғри тасвирлаш, атроф-муҳитни, борлиқни идрок этиш, ранг сезиш, рангтасвир асарларини яратиш малакаларини шакллантиришдан иборатдир. Реалистик рангтасвир ишлаш санъати борлиқни ҳаққоний образларда ифода этиш маҳоратини ривожлантиришни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Рангтасвир, Қаламтасвир, ўқув амалиёти очик хавода пленер шароити машғулотларида талабалар манзара композитсиясида ижод этишга ўргатиш методикасини шакллантиришда педагогик технологиялардан фойдаланиш. Рангтасвир, ўқув амалиёти очик хавода пленер шароити машғулотларида талабалар манзара композитсиясида ижодий қобилиятларини ривожлантиришда замонавий инновацион технологияларидан фойдаланиб ўқитиш, талабаларнинг бу фанни ўзлаштириш даражаси ошади. Масалан:

-ўқитиш жараёнида компьютер ва педагогик технологиялар уйғунликда олиб борилса;

- ўқув амалиёти очик хавода расм чизиш (пленер)да дастурий-педагогик воситалар ишлаб чиқилса;

-аниматсия ва мултмедиадан фойдаланилса (чизикларни чизиш йўналишлари бўйича ҳаракатлантирилса, овозли эффектлар қўлланилса);

-махорат дарсларини (мастер клас) ташкиллаштирилса;

-эскиз, ранглавха қисқа муддатли тасвирларни объектни ўзига қараб ишланса.

Талабалар рангтаасвирда ранг муносабатларини жуда пухта билишлари муҳимдир. Шунинг билан реалистик рангтаасвирнинг назарий асосларини ўзлаштириш ва айти пайтда амалий машқ қилиш натижасида самарали расм ишлаш йўлларини ўрганиш мумкин. Рангларнинг табиатда қандай ҳосил бўлиши ва тарқалиши муаммоси қадимдан олим ва рассомларнинг диққатини тортган. Машҳур олимлар Нютон, Ломоносов Гелмголслар рангларнинг моҳиятини илмий асосларда текширганлар. М.В.Ломоносов фанда биринчи бўлиб асосий рангларни кашф этган. И.Нютон қатор тажрибалар ўтказиб, оқ ёруғликни кўп ранг эканлигини исботлаган. Экранда спектр рангларини ҳосил қилган. Бунинг учун Нютон қуёш нурини қора парданинг кичик тирқишидан ўтказиб унинг йўлига уч қиррали призма қўйган, натижада экранда ҳар хил ранглардан иборат кенг ёруғлик йигиндиси ҳосил бўлган. Экранда спектр ранглари пайдо бўлиб, улар қуйидагича жойлашган: қизил, сариқ, зарғалдоқ, яшил, зангори, ҳаворанг ва бинафша ранглар.

ХИХ асрда немис табиатшунос олими Г.Л.Гельмголд рангшунослик назариясида муҳим янгилик яратди. Кўп йиллик тажрибалар асосида хроматик рангларнинг учта асосий аломати - ранг туси, рангнинг оч тўқлиги ва тўйянганлиги асосида туркумлаш кераклигини кўрсатди.

Бирор хроматик ранга очроқ кулранг қўшсак, унинг жозибалилиги пасайиб, нурсизланади. Бу ҳол рангнинг кам тўйинганлигидан, яъни унинг таркибида бўёқнинг камайганлигидан дарак беради. Демак, рангнинг тўйинганлиги ёки тўйинмаганлиги деганда унинг кул рангга нисбатан рангдорлик даражаси, тозаллигини тушиниш керак, Ранг доираси икки тенг бўлакка бўлинса, биринчи ярмида қизил, зарғалдоқ, саршш, сариқ ранглар, иккинчи ярмида эса ҳаво ранг, зангори кўк, бинафша ранглар жойлашади. Доиранинг биринчи ярмидагилар илиқ ранглар, иккинчи ярмидагилари эса совуқ ранглардир, Бундай номланишига сабаб қизил, сариқ ранглар оловни, қизиган темирни, чўши эслатса, ҳаво ранг, зангори, яшиллар эса музни, сувнинг рангини эслатади.

Иккита спектр ранга устма-уст туширилса, ранглар бир-бирига қўшилиб мураккаб ранг ҳосил бўлади. Қизил ранг, ҳаво ранг ва бинафша ранглар билан қўшилганда чиройли тусдаги пушти, тўқ қизил, сафсар рангларни ҳосил қилади. Қўшилганда оқ ранг берадиган спектрли ранглар қўшимча ёки тўлдирувчи ранглар дейилади. Чунки улар оқ ранг ҳосил бўлгунга қадар бир-бирини тўлдиради. Бундай рангларга сариқ, ҳаво ранг, қизил, зангори, яшил ва бинафша ранглар киради. Бўёқларнинг қўшилиши

билан спектрвий рангларнинг қўшилиши орасида фарқ бор, Учта асосий-спектровий ранг: қизил, яшил ва ҳаво ранг қўшилганда оқ ранг ҳосил бўлади. Асосий қизил, сариқ ва ҳаво ранг бўёқлари қўшилишидан эса қора ранг ҳосил бўлади. Спектрнинг сариқ ва ҳаво ранглари қўшилиши натижасида оқ ҳосил бўлади. Бироқ сариқ ва ҳаворанг бўёқларни аралаштирсак яшид ранг ҳосил бўлади.

Демак, иккита рангни оптик аралаштириш натижасида оқ ёки унга яқин ним кул ранг ҳосил қиладиган ранглар ўзаро тўлдирувчи қўшимча ҳисобланади. Масалан тўқ қизил ва яшил, зангори ва заржалдоқ, қизил, сариқ, ҳаво ранг, сарриш яшил ва бинафша ранглар ўзаро тўлдирувчидир.

Манзара асарида инсон шахси, ақл заковатини, ички туйғуларини тасвир орқали қўшиқ қилиб куйлайди ва табиат образини яратади. Мисол тариқасида И. Левитаннинг «Олтин куз», «Абадий сокинлик узра», И. Шишкиннинг, «Ўрмон йироқликлари», В. Мешковнинг «Урал ҳақида ўйлар» асарларини келтириш мумкин. Тасвирий санъатдаги манзара жанрига оид асарлар инсонда табиатга мухаббат ва гўзаллик фазилатларини шакллантиради. Рассомлар тарихий ва маиший мавзудаги асарларда бевосита манзарага ҳам мурожат қиладилар, этюд, эскизлар ёзадилар. Бу ҳолда манзара картинада қўшимча фон вазифасини ўтайди.

Манзара рангтасвири — рангтасвир дастурининг керакли бўлими бўлиб, рассом-педагоглари тайёрлаш жараёнида муҳимдир. Табиат бениҳоя жозибали ва гўзалдир. Қуёш нури ва атроф муҳит чексиз турли рангларни ҳосил қилади.

Рассом ана шундай ўзгаришларни чуқур англаб, таҳлил қилиб, сўнг ифода этиши керак. Акс ҳолда тасвир жонсиз, таъсирсиз чиқиб қолади, ўрганаётганлар учун бундай ҳолатларни ҳисобга олиб тасвирлашда манзаралар жуда қўл келади. Чунки унда предметларда соя, шулалар, ранг тусларининг уйғинлиги ифодавийлиги яққол кўриниб туради. Улар тасвир шаклини, ёрқинлигини, яхлитлигини кўрсатишда хизмат қилади. Шуъла («блик») ва рангли шуъла («рефлекс манзарадаги барча предметларда акс этиб туради. Чунки улар ёруғликни ютмайди, балки ёғдуланиб кайтаради. Нурни ўзида синдириб юборадиган сиртли нарсаларда акс шуълаларни баъзан сезиб қолиш қийинроқ болади. Аммо уларни талаба илғаб олишини ва тасвирлашни доимо машқ қилиши керак. Бунинг учун ҳар бир ўрганувчи ёш рассом ўз билимини ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатларини китоб қўлланмаларидан ўқиб, рангтасвир намуналарини музей ва кўрғазма залларида кўриши мумкин.

Мойбўёқда тасвирларни ишлаш рассом учун ҳам, энди ўрганаётган талаба учун ҳам жуда қизиқарли машғулотдир. Аммо бу машғулотнинг жиддий қийинчиликлари ҳам мавжуд бўлиб, у мойбўёқ рангтасвир технологияси билан

ҳам боғлиқ. Чунки мойбўёқ билан ишлаш маълум тайёргарликни талаб этади. Уларга бўёқларни танлаш, иш учун сатҳ (мато)ни тортиб тайёрлаш, уни қоплама (грунт) билан ёпиш, мўйқаламларни танлаш, эритгичларни танлаб олиш каби зарур тадбирларни киритиш мумкин. Мойбўёқ тасвирлар ишлашни ўрганиш натюрмортларни чизиб машқ қилиш орқали ўзлаштирилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Мойбўёқли натюрморт рангтасвирини ишлаш жараёнининг айрим томонлари акварел техникасига ўхшаш. Чуки бунда ҳам аввал қаламтасвир чизиб олинади. Агар сувбўёқда ишлаш учун тасвир мукамалроқ, майда деталлари билан батафсил чизиб олинса, мойбўёқда ишлаш учун эса чизматасвир умумлаштирилиб энг асосий нарсалар акс эттирилади. Бунинг сабаби мойбўёқда ишлаш жараёнида батафсиллик мўйқаламда ишланиши мумкинлигидандир. Мойбўёқда бирор рангни очлаштириш учун унга оқ ранг керакли даражада қўшилади. Шуниси ҳам борки оқ ранг қўшилгач бўёқнинг эркинлиги маълум даражада камаяди. Буни ўқув машқларини бажариш жараёнидаалбатта ҳисобгаолиш жоиз. Акварел техникаси каби жиҳатлардан бири иш жараёнини асосий узоқ муддатли вазифани бошлашдан аввал ранглавҳа, чизмалавҳалар ишлаб олиншидир. Шунда бўлажак рангтасвирнинг асосий хусусиятларини тажриба қилиб кўриб ўрганиш асосий ишда уни қўллаш мумкин бўлади.

“Елимли қоплама” деб юритиладиган қопламанинг яна бир хили қуйидагича тайёрланади. Сувда 50-60 гр. желатин эритилади ва унга 15 гр. глицерин қўшилади. У матога 1-2 марта суртилади. Биринчи марта суртилгани қуригач қумқоғоз билан мато усти текисланиб олинади, сўнг иккинчиси суртилади. Шундан сўнг елим аралашмаси бўр ва оқ бўёқ кукуни билан тенг нисбатларда 40 С даражали иссиқда эритилади. Агар унинг таркиби қуюқ бўлиб қолгудек бўлса, ўша елим аралашмасидан қўшилади. Бундай қоплама 2-3 марта қаватма-қават қилиб суртилади. Улар оралиғида кўриши учун маълум вақт бўлиши шарт. Қопламалар яна маълум ранг тусида ҳам тайёрланиши мумкин. Улар кўпроқ ижодий ишларни бажаришда ва композитсия яратиш жараёнларида қўл келади. Мойбўёқда ўқув-машқларни бажаришда ранг хилларидан ҳам унумли фойдаланиш талаб этилади. Вазифаларни ишлаганда жуда кўп ранг хилларидан билиб-билмай ишлатиш яхши самара бермайди. Бунинг учун эсаалбатта тажриба ваўқув бўлиши керак.

Шуни ҳам таъкидлаб ўтиш керакки табиатда абсолют оқ ва абсолют қора ранглар мавжуд эмас. Уларнинг барчаси қандайдир бир ранг товланишида бўлади. Масалан қоранинг жигаррангга, кўкка, яшилга мойил эканлигини кўришимиз мумкин. Оқ рангнинг турли нозик тусларга мойиллиги ҳам табиий. Бундай ранг ва тусларнинг ҳамда уларнинг тўқ-очликларини топиб

тасвирлаш учун мойбўёқда ишлаш техникаси жуда қулайдир. Шу имкониятларнинг кенглиги билан у бошқа бўёқ турларидан ажралиб туради.

Мойбўёқ техникасида рангтасвирлар ишлашда мўйқаламларнинг қандай турлари ва ўлчамлардагиларини ишлатиш ҳам муҳимдир. Уларни танлай билиш кўп фойда келтиради. Маълумки натюрмортларни, катта ишларни бажаришда япалоқ ва дағал мўйқаламларни қўллаш иш сифатини, таъсирчанлигини таъминлайди. Мойбўёқларга суюлтирувчи, эритувчи воситалар қўшиб ишлатилади. Улар мойли, мойи камайтирилган бўлиши мумкин. Оқ бўёқ одатда ўртада ёки ранглар қаторининг бошланишида бўлади. Агар ҳар сафар бир хил жойлаштирилса, рассом шунга ўрганади ва керакли бўёқни дарров топиб ишлатиш имконияти қулай бўлади. Мойбўёқда тасвирлар ишлашнинг кўп ўрганилиши керак бўлган томонлари бор. Уларнинг барчаси кўп машқ қилиш орқали ўрганиб олиш имконини беради. Тажриба назарий ва амалий томондан мунтазам машқ қилиш натижасида ошади. Бунда махсус адабиётларни мутоала қилиш ҳам яхши воситадир.

Мойбўёқлар учун мойлар ва суюлтиргичлар

Мойбўёқларнинг асосий пленка ҳосил қилувчи компоненти баъзи бир ўсимликларнинг уруғларидан олинувчи ўсимлик мойлари ҳисобланади.

Мойлар қуриганда қандай пленка ҳосил қилишига қараб тўрт гуруҳга бўлинади.

Биринчи гуруҳни зиғир туридаги мойлар ташкил этади. Улар жуда тез қуриб, мустаҳкам бўлади, органик эритгичларда эримайди. Бу гуруҳга: зиғир, кандир мойи ва бошқа мойлар киради.

Иккинчи гуруҳни ўсимлик туридаги мойлар ташкил этади. Пленка ҳосил қилиш қобилияти биринчи гуруҳга нисбатан пастроқ, ўзоқ вақтда қуриydi. Олинган пленка органик суюлтиргичларда қисман эрийди, қиздирилса юмшаб, эриб кетади. Бу гуруҳга кунгабоқар, соя ва бошқа мойлар киради.

Учинчи гуруҳни зайтун туридаги мойлар ташкил этади. Бу мойлар тўлиқ қуримайди. Ўсимлик мойлари ёғ кислоталари (94-98 %) нинг глицеридларидан, озроқ миқдордаги тўйинган ва тўйинмаган ёғ кислоталари (1-2 %), ювилиб кетмайдиган воситалардан (0,5-1 %) ва оқсил модда (0,5 %)лардан ташкил топган. Ўсимлик мойларининг пленка ҳосил қилишнинг асосий сабаби бу уларнинг таркибидаги тўйинмаган ёғ кислоталарининг мавжудлигидадир. Мойларнинг ёғ кислоталари билан тўйинганлик даражаси, пленка ҳосил қилиш қобилиятини характерлаш унинг таркибидаги ёд бирлиги билан кўрсатилади. Мойнинг ёд бирлиги қанча кўп бўлса, у шунча тез қуриydi. Ўсимлик мойларининг муҳим хусусиятларидан бири бу унинг полимерлаш қобилиятидир. Полимерланган мой тез қуриш хусусиятига эга бўлади ва яхши физик-химик хусусиятига эга бўлган пленка ҳосил қилади.

"Алла прима" рангтасвири

"Алла прима" тушунчаси лотин тилидаги "алла прима визта" сўзидан олинган бўлиб, "бир қарашда" маъносини беради ва пастасимон бўёқ билан қисқа вақтда ишлашни билдиради. Бунда картина бир сеансдаёқ тайёр бўлади. Бунинг учун рассомнинг ўзига ишончи кучли ва бўёқлар билан ишлашда тажриба бўлиши керак. Бўёқлар асосан палитрада аралаштирилади, бунда ёрқин ва тоза рангларни топиш мумкин. Бу пленер шароитида ишлаш учун жуда қулай услуб. Бўёқлар қаттиқ мўйли мўйқаламлар билан қўйилади. Плотна сифатида кўпол тўқилган холст ёки картондан ҳам фойдаланиш мумкин.

"Алла прима" услубида типик компактли ва рельефсимон таркибни яратиш мумкин. Уни четлари ёки контурларини бемалол сидириб олиб, текислаш ва қўшиб юбориш мумкин. Бунинг учун сигир килидан ясалган қуруқ ва юмшоқ мўйқаламлардан фойдаланиш мумкин. Ранг ва контурларнинг четларини шундай қилиб юмшоқ ва энгил киришиб кетувчи қилиш мумкин. Бу усул шунингдек "сфумато" (ёйилган контур) деб юритилади.

Мастехин билан ишлаш техникаси

Мастехин билан ишлаш техникаси "алла прима" рангтасвирининг бир варианты ҳисобланади. Олдин монохром ранглар билан картинанинг асосий структураси қўйилади, кейин эса эластик мастехин ёрдамида паста усули билан ранг қўйилади. Оқ рельефлардан фарқли равишда бу эрга бир оз қуриган юзага ёруғлик блик қўйилади.

Лессировка ва рангтасвирнинг лессировка техникаси

Лессировка техникасида ишлаш жараёни жуда зерикарли бўлиб, у кўп вақт ва чидамни талаб этади. Энг аввало бунда тиниқ тасаввур ва яратилажак тасвирнинг фикрий образи жуда зарур бўлади. Картина монохром усулида қўрилади. Лессировка техникасида ишланган рангтасвир, худди шаффоф сувли қулнинг тубини кўргандек асоси ва чуқурлигигача кўринади. Ишнинг биринчи босқичи тугаганидан сўнг расм лессировка бўёқлари билан қопланади. Картинага кейинги қатлам ранглари, олдинги ранглар ҳеч бўлмаганда ярмигача қуриганидан сўнг қўйилиши лозим.

Кўп қатламли рангтасвир

Рангтасвирда энг кўп тарқалган усуллардан бири бу кўп қатламли рангтасвир ҳисобланади. Кўпинча картинани бир сеансдаёқ тугатиб бўлмайди. Картина эскизга ва тугамаган ишга ўхшаб қолади. Рассомда уни қайтадан ишлаш истаги пайдо бўлади. Рассом ишни тугатмайди ва уни "очиқ" қолдиради. Кўпқатламли рангтасвирда юқорида айтиб ўтилган усул ва комбинатсияларнинг барчаси қўлланилади. Аниқроқ қилиб айтганда, картинани бошлаб, кейин уни тугатдим дейиш нотўғри бўлади. Кўпқатламли

рангтасвир техникасининг иш жараёнида жуда кўп янги усуллар пайдо бўлиши мумкин. Бунда хаттоқи ишни тугатишга кўра ушбу техникани қўллашни ўзи ҳам жуда муҳим бўлиб қолади. Картина устида ишлаш ҳамма вақт "очиқ" бўлиб қолиши ва "тугамаган" иш бўлиб туюлмаслиги керак. Шу нуқтаи назардан қараганда бажарилган ишнинг амалий томонларига эмас, балки унинг бадиий мезонларига эътибор бериш лозим.

Мойбўёқ рангтасвирининг нуқсонлари ва уларни тугатиш

Рангтасвир асарининг колоритик имкониятлари ва картинанинг узоқ вақт сақланиши фақатгина ишлатиладиган материалларнинг сифатигагина боғлиқ эмас, балки рангтасвир технологиясининг тўғри танланганига ҳам боғлиқ бўлади. Рангтасвир асарларида учраб турадиган нуқсонлар кўпинча рассомнинг рангтасвир техникасини тўғри билмаслигидан ёки паст сифатли грунтдан ҳам келиб чиқиши мумкин. Рассомнинг касбий хатолари турли сабабларга кўра юз беради. Бўлар ишни моҳиятини тушунмаслик ва эксперимент қилиш истаги, шунингдек рассомнинг шахсий хусусиятларига (кучли темпераментли) боғлиқ бўлиши мумкин. Шубҳасиз ҳарбир рассомда у ёки бу сабабларга кўра хатолар пайдо бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Шавкат Мирзиёев. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз - Т., "Ўзбекистон" 2016 й., 14 бет.
- 2.Булатов С.С, Жаббаров Р.Р. Тасвирий санъат асарларининг фалсафий ва психологиктаҳлили (монография). "Фан ва технология" нашриёти, 2010 йил.
- 3.Толипов Н, Абдурасилов С, Орипова Н. "Рангтасвир"-Т.,2006
- 4.Абдирасилов С. "Тасирий санъат ўқитиш методикаси" Тошкент-2012 йил.
- 5.Абдирасилов С., Толипов Н. Дастгоҳли рангтасвир. Ўқув қўлланма "Иқтисод-молия", Тошкент 2008 й.